

og hvordan synet på dem senere ændrede sig. Bind 4 er i øvrigt delt nogenlunde ligeligt mellem fremstillinger af landsherrenes kirkeregimente i de forskellige dele af hertugdømmerne og de teologiske brydninger, især omkring ortodoksien og pietismen.

Til værkets mangel på systematik hører, at mens hertugdømmet Lauenburg (i øvrigt ligesom hansebyerne Hamburg og Lübeck) havde sit eget selvstændige afsnit i bind 3, er det slet ikke behandlet i bind 4 og 5. Sidstnævnte bind dækker tiden fra ca. 1700 til ca. 1920, altså oplysningstiden, treårskrigen, 1864 og vækkelsesbevægelserne, der altsammen prægede kirken og dens vilkår. Udvalgelsen af stoffet ved skildringen af alt dette har i sandhed voldt problemer. Udgiverne er – måske lidt sent – blevet opmærksomme på det. I forordet betegner de disponeringen af bindet som »ein Wagnis«, kritikere vil savne meget – det er sandt – men så tilføjes en løfterig parentes: »Ergänzungsbände sind geplant.«

Det er altså åbenbart for tidligt at bedømme behandlingen af disse to århundreder. Blandt bind 5's emner er baggrunden for den tyske oplysningstid og dens forestillinger om verden og om livet, hertugdømmernes kirke under den oplyste enevælde, kirken under de politiske omvæltninger og under de nye preussiske vilkår. Den lutherske kirkes kvaler med sin opfattelse af øvrigheden under oprør og statspolitiske omskiftelser er også med. Der er en lang selvstændig afhandling om Indre Mission, mens Grundtvig kun omtales perifert i forbindelse med den nordslesvigske vækkelsesbevægelse. Det virker ikke velafbalanceret, men det er måske noget, der vil blive rådet bod på i et af de lovede »Ergänzungsbände«?

*Alex Wittendorff*

SVEN A. NILSSON: På väg mot militärstaten. Krigsbefälets etablering i den äldre Vasatidens Sverige. Opuscula Historica Upsaliensia 3. Uppsala, 1989. I + 175 s. SEK 30.-.

Denne fordringsløse lille bog er resultat af Sven A. Nilssons deltagelse i forskningsprojektet »Krigsmakt och samhälle i 1500-talets Sverige«, som har været virksomt siden 1981. Uanset at Gunnar Artéus fra starten har fungeret som projektleder, er ordet deltagelse dog lidt af en eufemisme som betegnelse for Nilssons rolle. Han var nemlig i sin tid projektets arkitekt og har hele tiden spillet en central rolle for dets rette gennemførelse, hvilket i betragtning af hans position og store viden må siges at være helt naturligt – ikke mindst når man betænker hans succesfulde ledelse af det store krigsfinansieringsprojekt for nogle år siden.

Dette projekt gav os megen værdifuld indsigt i hemmelighederne bag Sveriges opstigen til stormagt i 1600-tallet. Nærværende forskningsprojekt drejer sig om de militære forudsætninger derfor; nærmere betegnet sigter det mod kortlægning af den gryende militærstat efter særlig svensk model frem til 1611. Begyndelsen blev gjort med projektets første publikation i 1986, *Till militärstatens förhistoria*, hvor Gunnar Artéus præsenterede et af ham selv fremdraget stort analysemateriale bestående af data vedrørende en repræsentativ gruppe højere officerer i Vasasønernes tid. Denne gruppe underkastede han en prosopografisk analyse med henblik på at fastslå officerskorpsets professionaliseringsgrad og konkluderede, at der faktisk var tale om et ganske højt professionaliseringsniveau allerede i slutningen af 1500-tallet.

Nilssons bog er i mere end én forstand en fortsættelse af Artéus' analyse. Til grund for den ligger de officersdata, som Artéus indsamlede. Men mens sidstnævnte analyserede disse i forhold til det militære apparat, lægges de her til grund for undersøgelse af officersgruppen i relation til statsmagten, dvs. som politisk magtfaktor i den ældre Vasatid.

Undersøgelsens resultat er i korthed, at hærens officerer som gruppe betragtet begyndte at spille en rolle som skakbrik i det politiske spil fra Erik XIVs tid og fik endnu større vægt i forbindelse med Karl IXs magtkonsolidering. Desuden fik officerskorpset gradvis indflydelse på Vasasønnernes retsvæsen, og i propaganda-systemet indtog det efterhånden en position, som tåler sammenligning med præsternes. Undersøgelsen føjer dermed en ekstra dimension til Artéus' konklusion. Den gik ud på, at den svenske militærstat ikke opstod med Gustav Adolf, men havde rødder tilbage i 1500-tallet, hvor den særlige svenske model udformes, som Gustav Adolf kunne bygge på, da han senere udviklede det svenske stormagtssystem.

Det er langt fra muligt i en kort præsentation at yde Nilssons beskedne, men rigt facetterede værk retfærdighed. Med det suveræne overblik, som følger af et livs utrættelig forsknings på feltet, sætter bogen mange ting på rette plads og anbringer dem i et langt perspektiv. Man fristes derfor til at betegne den lille bog som den endelige sum af den store indsigt, der følger af halvtreds års intens beskæftigelse med emnet. Alene af den grund er der tale om en bemærkelsesværdig lille bog, som fortjener at blive læst.

*Knud J. V. Jespersen*

FILIPPO RANIERI: *Recht und Gesellschaft im Zeitalter der Rezeption. Eine rechts- und sozialgeschichtliche Analyse der Tätigkeit des Reichskammergerichts im 16. Jahrhundert*, bind 1-2, Köln-Wien 1986. 542 s.

Den foreliggende undersøgelse af den tyske rigskammerets praksis i det 16. århundrede er noget af en prionergerning i tysk retshistorie, hvor man ikke er forvænt med afhandlinger, som bygger på anvendelsen af elektronisk databehandling af store mængder af retsakter. Men nu foreligger en sådan undersøgelse, som da også har vakt opsigt i Tyskland – ikke så meget måske på grund af de resultater, der opnås, som netop på grund af metoden.

Den tyske rigskammeret grundlagdes 1495 og spiller i tysk ret en vigtig rolle som en indfaldsvej for romerretten som »gemeines Recht«. Da retten ophørte med at fungere samtidig med det tysk-romerske riges ophør, blev dens arkivalier spredt over en række lokale arkiver. At stykke arkivalierne sammen – retten behandlede ca. 80.000 sager i sin levetid – har i sig selv været et tidskrævende arbejde. Bearbejdelsen af sagsakterne kommer så yderligere til. Det siger sig selv, at visse begrænsninger har været nødvendige på grund af materialets overvældende karakter. Forf. har koncentreret sig om det 16. århundrede og stillet en række spørgsmål, som lader sig besvare ved hjælp af den historisk-kvantitative metode. Det drejer sig om spørgsmål som sagernes geografiske proveniens, antallet af sager, deres varighed, parternes sociale stand og – i mindre omfang – typen af processer. Det viser sig, at antallet af processer er stærkt stigende i løbet af århundredet, og undersøgelsen når dermed et lignende resultat som under-